

Список літератури: 1. Відомості Верховної Ради України. 2. Вісник Конституційного Суду України. 3. Бідей О. До питання про удосконалення правової політики держави // Підпр-во, госп-во і право – 2006 – №4. – С. 51-53. 4. Гладун З. Система правових норм про охорону здоров'я і проблеми їх систематизації // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2007. – №1(48). – С. 91-100. 5. Лехан В. Загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування в Україні – міф чи реальність // Ваше здоров'я. – 2006. – №10(837). 6. Парягин О.А. Проблемы структурирования права в аспекте его социализации // Правоведение. – 2004. – №6. – С. 177-189. 7. Скурко Е.В. Правовые принципы в правовой системе, система права и система законодательства: теория и практика // Правоведение. – 2006. – №2. – С. 55-61. 8. Щербина В.С. Господарське право: Підручник – 2-е вид., перероб. і доп. – К: Юрінком Інтер, 2005. – 592 с. 9. Шафиров В.М. Право в человеческом измерении // Правоведение. – 2004. – №3. – С. 198-213. 10. Фінансове забезпечення галузі охорони здоров'я // Ваше здоров'я. – 2007. – №25(902). – 6 лип.

Надійшла до редакції 23.10.2008 р.

УДК 346.62(477)

С.В. Глібоко, канд. юрид. наук, доцент
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ОСОБЛИВОСТІ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ БАНКАМИ

Поширення споживчого кредитування в Україні вимагає вдосконалення нормативного регулювання, брак якого надає змогу сторонам договору про надання споживчого кредиту свідомо або ні зловживати правами. Питання регулювання споживчого кредитування розглядали В.В. Вітрянський [4], Р.І. Каримуллін, О.І. Антонюк, Б. Денисенко [5], питання діяльності бюро кредитних історій, що теж пов'язано з кре-

дитуванням, вивчав О.М. Синьгубов [11], С.В. Лотвін [7], припинення договірних зобов'язань висвітлював А.М. Блащук [2]. Але всі вони ще потребують додаткового дослідження регламентування змісту договірних зобов'язань за договором про надання споживчого кредиту, встановлення обмежень і переваг сторін як заходів захисту.

Метою статті є визначення умов договору про надання спо-

живчого кредиту, регулювання фінансових послуг за ним, пов'язаних угод, додаткове дослідження інформаційних відносин між сторонами договору, а також умов односторонньої відмови (розірвання) цього договору.

У ч. 4 ст. 11 Закону України «Про захист прав споживачів» [3; 1992. – № 48. – Ст. 650] визначаються істотні умови договору про надання споживчого кредиту: сума кредиту, детальний розпис його загальної вартості для споживача; дата видачі кредиту, а якщо він видається частинами, то дати й суми надання таких його частин та інші умови надання кредиту; право дострокового його повернення; річна відсоткова ставка за кредитом. З огляду на коментар до ст. 638 ЦК України, до істотних слід віднести й ті умови, які хоча й не названі як такі в цьому Законі, але вони необхідні для договорів даного виду [8, с. 165]. Що стосується зміни відсоткової ставки, то в договорі може бути передбачено, що вона може змінюватися залежно від зміни облікової ставки НБУ або в інших випадках, про що споживач повідомляється кредитором письмово протягом 7-ми календарних днів з дати її зміни під загрозою недійсності зміни. Разом із тим можливість останньої в інших випадках сформульовано не зовсім коректно, тому для банків існує можливість зловживань.

Одночасно відносно Правил надання банками України інформації споживачу про умови кредитування та сукупну вартість кредиту, затверджених ПП НБУ № 168 від 10 травня 2007 р. [10; 2007. – № 39. – Ст. 1569] (далі – Правила № 168) є й деякі заперечення щодо порядку встановлення вимог НБУ в аспекті обсягу його повноважень при встановленні умов кредитного договору, які повинні встановлюватися законами, до яких належать:

1) визначення змісту обов'язкових умов кредитного договору (їх не можна вважати істотними, бо не встановлюються НБУ), в тому числі обов'язковість внесення як умов супутніх послуг, так і змісту інших фінансових зобов'язань. Незважаючи на обов'язковість для банків вимог установлених НБУ в його нормативних актах, вони не можуть поширюватися на визначення умов договору;

2) спірне обмеження підстав зміни відсоткової ставки за кредитом в п. 3.6 ст. 3 Правила № 168: (а) банки вправі змінювати останню лише в разі настання події, незалежної від волі сторін договору, яка має безпосередній вплив на вартість кредитних ресурсів банку, і (б) не мають права змінювати її у зв'язку з волевиявленням однієї зі сторін (приміром, зміни кредитної політики банку), що обмежує застосування абз. 10

ч. 4 ст. 11 Закону України «Про захист прав споживачів».

До договорів про надання споживчого кредиту застосовуються положення та поняття зазначеного Закону про несправедливі умови в договорах. Сукупне регулювання передбачено ч. 5 ст. 11, частин 1 – 4 ст. 18 названого Закону за наявності загального переліку несправедливих умов кредитного договору, але його наслідком, всупереч принципу добросовісності, є істотний дисбаланс договірних прав та обов'язків на шкоду споживача. З основних порушень прав позичальників поширеними є несправедливі умови щодо визначення відсоткової ставки, інших витрат споживачів, про дострокове повернення (погашення) кредиту. Крім того, як суттєве й безпосередньо пов'язане зі споживчим кредитом порушення законодавець закріплює неприпустимість встановлення зобов'язання споживачам одночасно з укладенням договору про надання кредиту укласти інший договір з кредитором або третьою особою, названою останнім, крім випадків, коли його укладення вимагається законодавством та/або коли витрати за ним договором прямо передбачені у складі сукупної вартості кредиту для споживача (п. 2 ч. 5 ст. 11 розглядуваного Закону).

Для таких угод НБУ застосо-

вує термін «супутні послуги», надаючи для прикладу необмежений їх перелік: відкриття поточного/карткового рахунку, здійснення розрахунково-касового обслуговування, забезпечення обслуговування кредитної заборгованості, здійснення валютно-обмінних операцій, надання консультаційних послуг, у тому числі юридичних п. 3.1 Правил № 168, а також лист НБУ № 40-117/2093-6134 від 16 червня 2007 р. «Про окремі питання практичного застосування Правил надання банками України інформації споживачу про умови кредитування та сукупну вартість кредиту» [9; 2007. – № 29]. У п. 3.4 Правил № 168 до сукупних послуг віднесено: збори й обов'язкові платежі, послуги нотаріусів, страхових компаній, суб'єктів оціночної діяльності, реєстраторів з надання витягу з Державного реєстру обтяжень рухомого майна про наявність чи відсутність обтяжень рухомого майна, інших реєстрів тощо, які не можуть бути послугами саме банків в розумінні п. 5 ч. 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [10; 2001. – № 32. – Ст. 1457]. Доцільно і технічно правильно було б користуватися виразом «інші фінансові зобов'язання», який застосований у п. 3.1 Правил № 168 щодо страхових платежів за страхування предмета заста-

ви, життя і працездатності споживача, зборів до Пенсійного фонду України, комісії в процесі купівлі-продажу іноземної валюти для погашення кредиту та відсотків за користування ним, біржових зборів, послуг реєстраторів, нотаріусів, інших осіб.

На підставі аналізу Правил № 168, можемо стверджувати, що визначення й регулювання супутніх послуг та інших фінансових зобов'язань ставлять мету включення їх вартості до сукупної вартості кредиту й занесення її до кредитного договору. У той же час внесення подібних до «інших фінансових зобов'язань» усіх витрат, пов'язаних з одержанням кредиту, його обслуговуванням і поверненням, зокрема, таких, як адміністративні витрати, витрати на страхування, юридичне оформлення відповідно до пп. д) п.2) ч. 2 ст. 11 Закону України «Про захист прав споживачів» у кредитний договір не передбачається, про них необхідно тільки орієнтовно повідомляти споживачів письмово до укладання договору, а зміст детального розпису загальної вартості кредиту для споживача згідно з п. 2) ч. 4 ст. 11 названого Закону не розкрито.

У зв'язку з викладеним, на підставі системного аналізу статей 1 і 6, інших норм Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» робиться

висновок, що в договорі про надання споживчого кредиту до загальної вартості кредиту треба відносити тільки вартість кредиту як окремої фінансової операції, тоді як вартість усіх інших фінансових операцій, нефінансових послуг, зобов'язань по сплаті обов'язкових платежів тощо має міститися тільки як істотна умова договору про надання інших послуг або в законодавстві щодо обов'язкових платежів. Що ж стосується загальної вартості споживчого кредиту, то потрібно додержуватися вимог Закону й інформувати про це споживача тільки на переддоговірній стадії. Доречно зауважити, що розрахунок ефективної ставки відсотка по фінансових інструментах банку відповідно до Правил бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України, затверджених ПП НБУ № 255 від 18 червня 2003 р. [10; 2003. – № 29. – Ст. 1488], використовується тільки як засіб у механізмі обліку інформації про доходи й витрати та порядок застосування банками основних принципів бухгалтерського обліку під час визначення й обліку доходів і витрат, що в даному випадку не може бути підставою поширення норм бухгалтерського обліку на визначення істотних умов цивільних і господарських угод, які встановлюються лише законами.

У праві ЄС існує невідомий

для українського законодавства, але актуальний інститут висування заперечень за пов'язаними договорами при захисті прав споживачів. Фактично це адекватна форма реалізації прав останніх, порушених постачальником товарів чи послуг. Основою регламентування норм країн ЄС, які регулюють право на захист проти кредитора при порушенні прав постачальником, є ст. 11 Директиви 87/102/ЄЕС. Якщо:

– для придбання товарів або отримання послуг споживач укладає кредитну угоду з іншою особою, ніж їх постачальник;

– кредитор і постачальник товарів або послуг мають попередню угоду, за якою кредит надається виключно цим кредитором клієнтам цього постачальника для придбання товарів і послуг у останнього;

– споживач отримує кредит внаслідок вказаної попередньої угоди між кредитором і постачальником товарів чи послуг;

– товари або послуги, охоплені кредитною угодою, не постачаються чи постачаються тільки частково або не відповідають контракту про їх постачання;

– споживач вдався до засобів захисту проти постачальника, але не отримав задоволення, на яке він має право;

– споживач має право застосувати засоби захисту проти кредитодавця. Держави-члени ЄС

визначають, якою мірою і за яких умов ці засоби можуть застосовуватись.

Угоди про співробітництво укладаються й українськими банками та постачальниками товарів і послуг. Умови таких угод передбачають порядок організації надання пов'язаних послуг, форми організації місць продажу, фінансові взаємовідносини, порядок налаштування клієнта для одержання товарів чи послуг тільки конкретного постачальника та ін. Вони також можуть передбачати спільні маркетингові й рекламні акції зі зниженням вартості товарів чи послуг спільних клієнтів. Крім того, робочі місця банківських установ, як правило, розміщуються на торговельних майданчиках постачальників. Такі договори встановлюють економічну єдність у правовідносинах споживчого кредиту. В абз. 3 § 358 Німецького цивільного уложення (далі – НЦУ) визначається, що договір про поставку товару чи надання іншого виконання і договір споживчої позики є пов'язаними, якщо позика цілком або частково служить фінансуванню іншого договору й обидва вони становлять економічну єдність. Остання передбачається й тоді, коли підприємець сам фінансує зустрічне виконання з боку споживача, або у випадку фінансування третьою особою позикодавець користується сприянням

підприємця при підготовці й укладанні споживчого кредиту.

Як бачимо, з огляду на необхідність захисту споживача як слабкої сторони в правовідносинах, в яких він обмежується у виборі позикодавця або постачальника, на підставі економічної єдності відповідальність останнього перекладається на позикодавця (кредитора). Як відмічається Р.І. Каримуллїним, прояв економічної єдності у німецькому праві будується на принципі «децентралізованого розподілу ризику», що полягає в покладанні договірного ризику на учасника правовідносин, який сам обирає контрагента. Тому якщо позикодавець має додаткову заінтересованість щодо використання позики позичальником, він і повинен прийняти пов'язані з цим ризики [6, с. 189]. Це повноваження споживача, інші його права, а також механізм їх реалізації в німецькій судовій практиці становлять концепцію «основного заперечення», згідно з якою позичальник може відмовитися від повернення цільового кредиту, якщо його заперечення за договором купівлі-продажу, для фінансування якого було взято кредит, дають йому право відмовитися в виконанні продавцю [6, с. 187]. Отже, регламентування захисту прав споживача підтверджує необхідність внесення в законодавство норм, які обґрунтовано

звільняють від відповідальності позичальників на підставі того, що сторона, малообізнана про дійсне фінансове чи матеріальне становище нав'язаного контрагента, не повинна приймати на себе ризик по виконанню обов'язків таким постачальником товарів чи послуг.

Відповідно до ч. 3 ст. 11 Закону України «Про захист прав споживачів» кредитодавець не вправі вимагати від споживача відомостей, які не стосуються його платоспроможності і які не потрібні для надання споживчого кредиту. Персональні дані, одержані від споживача або іншої особи у зв'язку з укладенням і виконанням договору про надання споживчого кредиту, можуть використовуватися виключно для оцінки його фінансового становища і спроможності виконати зобов'язання за таким договором. Не є порушенням положень абз. 2 ч. 3 ст. 11 цього ж Закону повідомлення кредитодавцем відомостей про споживача бюро кредитних історій, яке займається збиранням, обробленням, зберіганням, захистом і використанням інформації відповідно до законодавства про формування й ведення кредитних історій. Разом із тим, частини 1 і 4 ст. 9 Закону України «Про організацію формування та обігу кредитних історій» [10; 2005. – № 29. – ст. 1690] передбачають, що інформація для формування

кредитної історії надається користувачем (кредитодавцем) до бюро лише в разі наявності письмової згоди юридичної чи фізичної особи, яка уклала кредитний правочин з користувачем. А користувач зобов'язаний повідомити суб'єкта кредитної історії про назву й адресу бюро, до якого передаватиме інформацію для формування його кредитної історії.

Крім того, залишаються не врегульованими інформаційні відносини при відмові від надання кредиту. Частина 2 ст. 13 цього ж Закону встановлює право позичальника безоплатно ознайомитися з інформацією (кредитним звітом, інформацією з реєстру запитів) у разі отримання відмови кредитодавця від укладення кредитного правочину на підставі звернення до бюро. До того ж для банківських установ залишаються й інші джерела збирання інформації про фізичну особу. На підставі статей 269 – 271 і 302 ЦК України фізична особа має необмежене право на одержання інформації про неї саму, а також на ознайомлення з інформацією, зібраною про неї (ч. 5 ст. 23 Закону України «Про інформацію» [3; 1992. – № 48. – Ст. 650]). Для усунення суперечностей слід вважати, що й зобов'язаний по наданню інформації суб'єкт не повинен бути чітко обмеженим законодавством, тим

більше, якщо заздалегідь відомо, що банківські установи здійснюють збирання інформації і не тільки від бюро. Ось чому необхідно встановити в законі обов'язок банків надавати як фізичним особам, так і іншим клієнтам всю інформацію, що стала підставою для прийняття рішення про відмову в наданні кредиту.

Особливістю укладання й виконання договорів про надання споживчого кредиту є також специфічність застосування передбачених принципів договірного права у статтях 526 та 629 ЦК України, які встановлюють принципи належного виконання договору та обов'язковості виконання сторонами договору. Частина 6 ст. 11 Закону України «Про захист прав споживачів» закріплює, що споживач вправі протягом чотирнадцяти календарних днів відкликати свою згоду на укладення договору про надання споживчого кредиту (тобто відмовитися від договору) без пояснення причин, що є фактично реалізацією норми ст. 525, ч. 2 ст. 598, ч. 3 ст. 651 ЦК України що до розірвання договору.

З приводу такого права варто зауважити, що при дослідженні відмови від договору, така дія в наукових працях поділяється на 3 види: (а) як санкція за порушення умов договору другою стороною, (б) як право без застосування заходів відповідальності, (в) як

безпідставна відмова з покладенням негативних наслідків на сторону, яка відмовилась від угоди [2, с. 10]. Спираючись на системний аналіз деяких статей ЦК України, О.І. Антонюк відмічає, що одностороння відмова від зобов'язання є самостійною підставою його припинення, не передбачає наявності рішення суду й не повинна вважатися способом розірвання договору [1, с. 16, 17], що, на нашу думку, є спірним в існуючому нормативному регулюванні з огляду на наявність ч. 2 ст. 598 ЦК України. Перебіг чотирнадцятиденного строку розпочинається з моменту передачі споживачеві примірника укладеного договору. Відкликання згоди оформлюється письмовим повідомленням споживача, поданому кредитодавцеві. У цьому випадку, з нашого погляду, треба додержуватися вимог ч. 3 ст. 214 ЦК України, яка передбачає, що відмова від правочину здійснюється у тій самій формі, в якій було укладено правочин. З відкликанням згоди на укладення договору про надання споживчого кредиту споживач повинен одночасно повернути кредитодавцеві кошти чи товари, одержані за угодою, а також сплатити відсотки за період між моментом отримання коштів та моментом їх повернення за ставкою, встановленою в договорі. У зв'язку з відкликанням згоди споживач не

зобов'язаний сплачувати будь-які інші збори.

Названі норми фактично сприйняли правове регулювання права ЄС та країн ЄС. А якщо обґрунтовувати вдосконалення такого механізму, то абсолютно справедливим буде визнання невідомості (у зв'язку як з необізнаністю, так і з небажанням кредиторів) таких норм споживачам. Доповненням такої регламентації буде обов'язковість доведення до споживача наявного в нього права на відмову. Саме так вирішено в § 355 НЦУ, який пов'язує початок перебігу терміну з моменту вручення споживачеві повідомлення про його права на відмову, але загальний строк існування такого права обмежується 6-ма місяцями.

Одночасно виникають питання щодо застосування категорії «будь-які інші збори», що в цивільному законодавстві не визначено як відповідальність або як інші наслідки. Залишається неврегульованим і механізм повернення кредиту, в тому числі строк, з якого настає цей обов'язок при відмові, а також дія забезпечення, серед якого неустойка і застава, та інші дії, пов'язані із процесом. Як вбачається, наслідки розглянутого порядку розірвання договору належить відобразити в ст. 653 ЦК України, як і встановлення єдиного строку для відмови від угоди замість відкликання

згоди на укладання договору.

Указаний порядок застосування права на відмову від договору, право на одержання інформації про загальну вартість кредиту фактично доповнюють один одного і несуть охоронну функцію, тільки якщо банк до укладання або при укладанні договору порушує обов'язок про надання такої інформації, а відмова від кредиту компенсує таке порушення навіть без обґрунтування її позичальником. Тільки з мотивів, які немає потреби оголошувати при відмові, відмова від договору може вважатися оперативною санкцією. У той же час надання повідомлення споживачеві про його право є необхідною умовою проти зловживань його правами, які все ж трапляються, але рідше ніж щодо його контрагентів-кредитодавців.

Спираючись на неведені міркування, зробимо деякі висновки.

У договорі про надання споживчого кредиту до загальної його вартості має належати тільки вартість останнього як окремої фінансової операції, тоді як вартість усіх інших фінансових операцій, нефінансових послуг, зобов'язань по сплаті обов'язкових платежів тощо повинна вважатися тільки істотною умовою правочинів про надання інших послуг або в законодавстві щодо обов'язкових платежів, якщо інше

не буде встановлено законом з метою усунення зловживань сторін цього договору.

Існуюче регламентування захисту прав споживача підтверджує необхідність поступового внесення в законодавство норм, які звільняють від відповідальності позичальників на підставі того, що сторона, малообізнана про дійсне фінансове чи матеріальне становище нав'язаного контрагента, не повинна приймати на себе ризик, пов'язаний з виконанням обов'язків таким постачальником товарів чи послуг. Але механізм застосування цих норм потребує вдосконалення.

Інформація про клієнта банку не повинна бути закритою від нього. Необхідно законодавчо закріпити обов'язок банків надавати як фізичним особам, так і іншим клієнтам всю інформацію, що стала підставою для прийняття рішення про відмову в наданні кредиту.

Наслідки розірвання договору про надання споживчого кредиту мають бути відображені в ст. 653 ЦК України з відповідними змінами у Законі України «Про захист прав споживачів», як і встановлення єдиного терміну для такого права: наприклад, відмова від договору, замість відкликання згоди на його укладання.

Подальшого дослідження потребують питання регламенту-

вання обсягу вимог щодо умов договору про надання споживчого кредиту, механізму відмови споживача від такого правочину.

встановлення наслідків для споживача, які не дозволяють йому здійснювати зустрічне зловживання правами.

Список літератури: 1. Антонюк О. Право на односторонню відмову від зобов'язання та односторонню зміну його умов // Підпр.-во, госп.-во і право – 2006 – № 2. 2. Блащук А. М. Припинення договірних зобов'язань у цивільному праві України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук – К., 2006. – 20 с. 3. Відомості Верховної Ради України. 4. Витрянский В. В. Кредитный договор: понятие, порядок заключения и исполнения. – М.: Статут, 2005. – 221 с. 5. Денисенко Б. Особливості змін в односторонньому порядку умов договору про надання споживчого кредиту // Підпр.-во, госп.-во і право. – 2006. – № 11. – с. 41-43. 6. Каримуллин Р. И. Права и обязанности сторон кредитного договора по российскому и германскому праву – М.: Статут, 2001. – 240 с. 7. Лотагин С. В. Правовые основы создания и функционирования кредитных бюро в России: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2007. – 24 с. 8. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. У 2-х т. – 2-е вид., перероб. і доп. / О. В. Дзера (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнєцова, В. В. Луць. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – Т. 2. – 1088 с. 9. Офіційний вісник нормативно-правових актів з митної справи, фінансів, податків та бухгалтерського обліку. – 2007. – № 29. 10. Офіційний вісник України. 11. Синегубов А. Н. Правовое регулирование кредитных историй: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2005. – 18 с.

Надійшла до редакції 27.12.2007 р.

УДК 349.2

*О.М. Ярошенко, д-р юрид. наук, доцент
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

ЗНАЧЕННЯ АКТИВ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ДЛЯ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

Провідна роль у системі юридичних механізмів захисту прав і свобод людини в сучасному світі належить інституту конституційного контролю. Як особлива державно-правова інституція, він ви-

ник в умовах буржуазної держави за наявності писаної конституції. Уперше був створений у США незабаром після прийняття Конституції, коли Верховний Суд штатів обґрунтував своє право